

فرا تحلیل مطالعات فقر در ایران

محمدعلی محمدی*، ابوعلی ودادهیر**، علیرضا سیفی***، روشنگ مشتاق****

مقدمه: یکی از چالش‌های جدی بر سر راه ساختار اجتماعی سیاسی دولت‌ها تعریف فقر است. همیشه بر سر این مسئله که فقر چیست، کشمکش وجود داشته است. غیر از مفهوم، شناخت علل فقر همواره مورد توجه بوده و پژوهش‌های بسیاری در این خصوص انجام گرفته است؛ اما این پژوهش‌ها به دلیل تعدد و تنوع روش‌ها و نتایج، در حل مسئله فقر چندان موفق نبوده‌اند. فراتحلیل یکی از راه‌های مهم در همسو کردن مفاهیم و نتایج مطالعات فقر و کارآمدی تحقیقات به حساب می‌آید.

روش: در فراتحلیل، با ترکیب تحقیقات گذشته و یکدست کردن آن با استفاده از روش‌های آماری، نتایج پراکنده و ناهماهنگ پژوهش‌ها دقیق‌تر و منطقی‌تر می‌شود.

یافته‌ها: در این فراتحلیل، ۸۵ مطالعه از حوزه‌های مختلف اقتصادی و جامعه‌شناسی و جغرافیا بررسی شد. همچنین مشخص شد مطالعات اقتصادی در بحث فقر با ۶۶ درصد، غلبه انکارناپذیری دارند. ۷۲ درصد از مطالعات بررسی شده در این پژوهش، از متغیر وابسته فقر، ۲۱ درصد از توزیع درآمد و ۷ درصد هم از متغیر نابرابری استفاده کرده بودند.

نتایج: بخش عمده‌ای از مطالعات فقر در ایران، مطالعات اقتصادی بوده است که غالباً از دو رویکرد کلی استفاده کرده‌اند: یکی، رویکردهای بررسی کننده عوامل فقر و دیگری رویکردهای مربوط به اندازه‌گیری فقر که به نظر می‌رسد عمدتاً مطالعاتی مکانیکی و به دور از زندگی اجتماعی مردم کوچه‌بازار باشد. انجام دادن مطالعات برای کاهش فقر، علاوه بر بررسی‌های علمی و دانشگاهی، نیازمند مراجعه مستقیم به مردم و توجه بیش‌تر به شاخص‌های اجتماعی است.

کلیدواژه‌ها: ایران، فراتحلیل، مطالعات فقر

تاریخ دریافت: ۹۰/۲/۲۹ **تاریخ پذیرش:** ۹۱/۲/۳۰

* دکتر جامعه‌شناس، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی <ali_gh75@yahoo.com> (نویسنده مسئول)

** دکتر مردم‌شناس، دانشگاه تهران

*** دانشجوی کارشناسی ارشد جمعیت‌شناسی، دانشگاه تهران

**** دانشجوی کارشناسی ارشد جمعیت‌شناسی، دانشگاه تهران

مقدمه

یکی از جدال‌های جدی که ساختار اجتماعی سیاسی دولت‌ها را دربر گرفته، تعریف فقر است. وقتی از کلمه «فقر» استفاده می‌کنیم، منظورمان چیست؟ همیشه بر سر این مسئله که منظور از فقر چیست، کشمکش وجود داشته؛ زیرا فقر مفهومی پیچیده و جنجالی است. به رغم این، دست‌کم یک تعریف کلی وجود دارد که معتقد است فقر در کانون سلامت و رفاه قرار دارد. چهار رویکرد اصلی درباره فقر و تعریف و تفکر در خصوص آن وجود دارد که عبارت است از: فقر مطلق، فقر نسبی، وفاق و محرومیت اجتماعی. این رویکردهای گسترده هر یک شامل تعریف‌های مشخص‌تری می‌شود.

شواهد نشان می‌دهد گروه‌های خاصی شامل کم درآمدان، افراد ناتوان، والدین مجرد، افراد بیکار و سالمندان بیش‌تر از گروه‌های دیگر در معرض محرومیت قرار دارند. گفتنی است زنان و اقلیت‌های نژادی در بسیاری از این گروه‌ها حضور دارند. همواره دست‌اندرکاران به شناخت علل فقر توجه نشان داده‌اند و پژوهش‌های بسیاری درخصوص شناخت عوامل فقر در کشورهای مختلف صورت گرفته است. در کشور ما نیز دولت‌ها به فقر و عوامل مؤثر بر آن همواره توجه کرده‌اند؛ به طوری که پژوهش‌های گوناگونی برای شناخت عوامل مؤثر بر فقر انجام شده و حجم عظیمی از منابع مالی و انسانی صرف پژوهش درباره آن شده است؛ اما به نظر می‌رسد این پژوهش‌ها در حل مسئله فقر یا تقلیل سطح آن در کشور چندان موفق نبوده‌اند. یکی از دلایل اساسی این است که نتایج حاصل از این پژوهش‌ها هماهنگ و یکدست نیست.

کار اصلی روش فراتحلیل، هماهنگ و یکدست کردن نتایج پژوهش‌های انجام شده است. در روش فراتحلیل، می‌توان با تجزیه و تحلیل درست متون گذشته به نتیجه‌گیری‌هایی ملموس دست یافت. هدف روش فراتحلیل ترکیب تحقیقات گذشته و یکدست کردن آن با استفاده از روش‌های آماری است. با این شیوه می‌توان به راحتی تحقیقات انجام شده را، وکلاً با تفاوت‌های بسیار، با هم مقایسه کرد و از میان نتایج پراکنده

و ناهماهنگ پژوهش‌ها، دقیق‌ترین و منطقی‌ترین نتیجه را به دست آورد. درخصوص موضوع این تحقیق نیز باید گفت از طرفی، به دلیل تعدد و تنوع اهداف، جامعه آماری، نمونه‌ها، مقاطع بررسی شده و طرح تحقیق پژوهش‌ها، نتایج به دست آمده از پژوهش‌های فقر، پراکنده، مبهم، نارسا، متناقض و غیرکاربردی‌اند. از طرف دیگر، صرف هزینه و انرژی و زمان، برای پژوهشی گسترده‌تر با نمونه و جامعه آماری بزرگ‌تر در تمام مقاطع، مقرون به صرفه نیست؛ بنابراین استفاده از روش فراتحلیل برای بهره‌گیری از پژوهش‌های انجام‌شده پیشین در زمینه فقر و یکدست کردن آن‌ها و دستیابی به نتیجه‌ای دقیق و منسجم، کاری ضروری به نظر می‌رسد.

هدف اصلی این پژوهش، ترکیب و مقایسه یافته‌های مجزای پژوهش‌های انجام شده در زمینه فقر و نیز ایجاد ارتباط بین مطالعات و به دست آوردن نتیجه‌ای منسجم از میان نتایج پراکنده مطالعات، با استفاده از روش‌های آماری نیرومند است تا به کمک آن، علل واقعی مؤثر بر فقر مشخص شود. در نتیجه، سؤال اصلی تحقیق نیز در همین جهت شکل می‌گیرد:

- برآورد کلی اندازه اثر برای عوامل مؤثر بر فقر به تفکیک فرضیات مشابه، در چه فاصله اطمینانی تغییر می‌کند؟

- آیا آماره مذکور به لحاظ آماری معنادار است؟

چارچوب نظری

فقر پدیده‌ای چند عاملی و پیچیده است. پیچیدگی این پدیده، از ابعاد مختلف و متعدد بودن عوامل ایجاد کننده آن ناشی می‌شود. به همین دلیل، علوم مختلف انسانی و اجتماعی با رویکردهای گوناگونی به این پدیده نگریسته‌اند. از سویی، اقتصاددانان جنبه‌ها و عوامل اقتصادی مؤثر بر فقر را مدنظر قرار می‌دهند. از سوی دیگر، جامعه‌شناسان عوامل اجتماعی و فرهنگی را عمده کرده و در سطوح مختلف خرد و میانه و کلان بررسی می‌کنند. چنانچه این دیدگاه‌ها و تفکرات با تفصیل و دقت نظر ارزیابی شود، مشخص می‌شود که این

پژوهشگران در مطالعات خود، زمینه فکری و روش‌شناسی یکسانی درباره تحلیل پدیده فقر نداشته‌اند. در این مطالعه، نوع نگرش و نتایج به دست آمده از مطالعات جامعه‌شناختی و اقتصادی این‌گونه خلاصه شده است:

گروه نخست: جامعه‌شناسانی‌اند که هنگام بررسی مسئله فقر بیش‌تر درصدد بوده‌اند عوامل مؤثر بر پیدایش فقر را در سطح خرد (فرد) توضیح دهند. نظریه اسپنسر و اسکار لویس و جرج زیمل در این دسته قرار می‌گیرد.

گروه دوم: کار کسانی همچون پاتنام و بوردیو است که برای کاهش فقر، مشارکت در گروه‌ها، عضویت در نهادهای مدنی و... را عمده می‌کنند. به عبارت دیگر، آنان در سطح میانه بحث می‌کنند.

گروه سوم: عموماً جامعه‌شناسانی‌اند که به ساختار اهمیت بیش‌تری داده‌اند. از میان نظریه‌های بررسی شده می‌توان به کار پارکین از مکتب مارکسیستی و دیویس و مور از مکتب کارکردی‌ساختاری اشاره کرد.

گروه چهارم: کار خلاقانه آنتونی گیدنز در این گروه قرار می‌گیرد. او سطوح خرد و کلان را با هم ترکیب کرده و در نظریه دوگانگی ساختاربندی خود، این دو را به هم پیوند می‌زند. نظریه دوری فقر چمبرز نیز به این دسته تعلق دارد.

در ارزیابی دیدگاه‌های اندیشمندان اقتصادی دو قرن اخیر درباره پدیده فقر که در این تحقیق بیش‌تر مدنظر بوده است، نتایج حاصل از مطالعات آنان را می‌توان به سه دسته کلی تقسیم کرد:

گروه نخست: اقتصاددانان مکتب کلاسیک و نئوکلاسیک یا بسیاری از مطالعات اقتصادی انجام شده در دهه ۱۹۸۰ و اقتصاددانانی که هنگام بررسی مسئله فقر بیش‌تر درصدد بوده‌اند عوامل مؤثر بر پیدایش آن را توضیح دهند.

گروه دوم: مطالعات اقتصادی بر پایه مکتب کینز یا بیش‌تر نوشته‌های دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۹۰ که بیش‌تر بر ارائه تصویری از فقر حاکم بر جوامع تأکید کرده‌اند.

گروه سوم: بسیاری از نوشته‌های دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ یا بخش عمده‌ای از مطالعات اقتصادی در دهه اخیر که بر راهبردهای کاهش فقر تمرکز بیش‌تری کرده‌اند.

جدول ۱. سیر تحول دیدگاه‌های اقتصادی درباره فقر

اولویت بعدی تفکرات	اولویت اصلی تفکرات	مکتب اقتصادی / دوره زمانی مطالعات اقتصاد فقر
-	شناخت علل بروز و گسترش فقر در جوامع از طریق استفاده از مفهوم تعادل و دوره انتقال	مکتب کلاسیک
-	شناخت علل بروز و گسترش فقر در جوامع از طریق استفاده از مفهوم تعادل و دوره انتقال	مکتب نئوکلاسیک
علل بروز گسترش فقر در جوامع از طریق کم‌توجهی به مسئله چگونگی توزیع درآمد در جامعه	ارائه تصویری از حجم فقر موجود در جوامع	مکتب کینز
-	شناسایی راهبردهای کاهش فقر از طریق گسترش رشد اقتصادی	مطالعات دهه‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۶۰
علل بروز و گسترش فقر در جوامع از طریق کم‌توجهی به مسئله چگونگی توزیع درآمد در جامعه	ارائه تصویری از حجم فقر موجود در جوامع	مطالعات دهه ۱۹۷۰
-	علل بروز گسترش فقر در جوامع از طریق شناسایی علل درون‌زا و برون‌زای گسترش‌دهنده فقر	مطالعات دهه ۱۹۸۰
ارائه تصویری از حجم فقر موجود در جوامع از طریق بررسی علل ایجاد‌کننده فقر	شناسایی راهبردهای کاهش فقر از طریق برآورد فقر موجود در جوامع و ارائه سیاست‌های کاهش فقر	مطالعات دهه ۱۹۹۰

پیشینه تحقیق

درخصوص فقر و فراتحلیل، هر یک جداگانه، پژوهش‌های فراوانی صورت گرفته است؛ اما تاکنون، فراتحلیل درباره فقر در ایران انجام نشده و در ادبیات جهانی هم اندک یا نادر بوده است. در اینجا، به یک نمونه اشاره می‌شود: فراتحلیلی با عنوان فقر و نابرابری درآمد و جرم که دو پژوهشگر در سال ۱۹۹۳ منتشر کردند (Hsieh and Pugh, 1993). در این فراتحلیل، به ناکامی مرورهای صورت گرفته در اواخر دهه ۱۹۷۰ و اوایل دهه ۱۹۸۰، روی پژوهش‌های انجام شده درباره رابطه بین وضعیت اقتصادی و جرم اشاره شده است. نویسندگان، روش فراتحلیل را روی داده‌های ۳۴ پژوهش درباره جرم و فقر و نابرابری درآمدی به کار گرفته و توانسته‌اند، ۷۶ ضریب همبستگی مرتبه صفر را از خلال ۳۴ پژوهش مذکور استخراج کنند. نتایج این فراتحلیل نشان داد که از ۷۶ ضریب همبستگی استخراج شده، ۷۴ ضریب (۹۷ درصد) مثبت بوده‌اند. از میان ضرایب مثبت، حدود ۸۰ درصد به لحاظ اندازه، دست کم در حد متوسط بوده‌اند ($R > 0.25$). نتیجه دیگر این فراتحلیل نشان داد که فقر و نابرابری هر یک به نحوی با جرم در ارتباط‌اند. همچنین واریانس درخور توجهی در اندازه برآورد شده درخصوص روابط بین متغیرها تبیین شده است که نشان می‌دهد قتل و ضرب و مضروب کردن در مقایسه با تجاوز به عنف و دزدی، بسیار بیش تر با فقر یا نابرابری درآمد رابطه دارند.

عموماً بدون داشتن نوعی تقسیم‌بندی از هر موضوعی، تحلیل آن بسیار مشکل بوده و نتیجه چیزی جز چالش‌های نظری آشفته نخواهد بود. بخشی از مطالعات انجام شده در زمینه فقر در دهه ۱۹۹۰، حول دو محور متمرکز شده بود: یکی بررسی علل گسترش فقر در کشورها و دیگری شناسایی راهبردهای بهینه کاهش فقر. بسیاری از پژوهش‌های اخیر تصریح می‌کنند که علل بسیار مهم گسترش دهنده فقر عبارت است از:

- ۱- رشد اقتصادی کم و منفی؛
- ۲- بی ثباتی اقتصاد کلان ناشی از شوک‌ها و سیاست‌های نامناسب؛
- ۳- کارایی نداشتن بازار کار و در نتیجه، محدودیت در رشد مشاغل؛
- ۴- بهره‌وری اندک و دستمزد ناچیز در بخش غیر رسمی؛
- ۵- کاهش کیفیت خدمات اجتماعی همراه با توزیع نامناسب.

مطالعات تجربی نشان می‌دهد از بین عوامل اشاره شده، رشد اقتصادی کم یا منفی بیش‌ترین تأثیر را بر گسترش فقر دارد؛ یعنی کشورهایی که به هر دلیلی برای دوره‌ای طولانی رشد اقتصادی کم یا منفی داشته‌اند، بیش‌ترین میزان فقر را نیز تجربه کرده‌اند.

روش

روش تحقیق در این پژوهش، روش فراتحلیل است. در این روش، پژوهشگر نتایج تحقیقات مختلف و متعدد را با هم ترکیب کرده و نتایج جدید و منسجم را با استفاده از روش‌های نیرومند آماری استخراج می‌کند. در تحقیق فراتحلیل، محقق با ثبت ویژگی‌ها و یافته‌های توده‌ای از تحقیقات در قالب مفاهیم کمی، آن‌ها را آماده استفاده از روش‌های نیرومند آماری می‌کند (دلاور، ۱۳۸۴). «فرا تحلیل، تحلیل تحلیل‌هاست... تحلیل آماری مجموعه بزرگی از نتایج مطالعات منفرد با هدف یکی کردن و ادغام یافته‌هاست. مشاهدات فراتحلیل‌گر، میانگین‌ها، انحراف استانداردها و نتایج آزمون‌های آماری است. تحلیل داده‌های خام تحلیل اولیه یا ثانویه^۱ است نه فراتحلیل» (کولیک و کولیک، ۱۹۸۸).^۲

روش فراتحلیل استفاده شده در این پژوهش، روش هگز^۳ است. هگز با انتقاد از روش گلاسی و ارائه روش فراتحلیلی خود در سال ۱۹۸۲ و سه سال بعد در سال ۱۹۸۵ به همراه الکین،^۴ معمار فراتحلیل نام گرفته و در تمامی روش‌های فراتحلیلی پس از خود، تأثیر بسزایی داشت.

1- Primary analysis or secondary
3- Hedges method

2- Kulik & Kulik
4- Olkin

روش جمع آوری داده‌ها

«روش‌های فراتحلیل در مراحل بسیاری با پیمایش اشتراکاتی دارد» (گلس و اسمیت، ۱۹۸۰: ۲۳).^۱ در فراتحلیل، ابتدا موضوع انتخاب می‌شود. سپس مسئله فرموله شده و مطالعاتی جمع‌آوری می‌شوند که با موضوع مرتبط بوده و همگی فرضیه یکسانی را بررسی کرده‌اند. مشخصه‌های مطالعات کدگذاری و استخراج شده، آماره‌ها و میانگین و سایر داده‌های آماری به اندازه اثر تبدیل می‌شود. در نهایت، اندازه اثرها با هم ترکیب شده و اندازه اثرهای ترکیب شده، تفسیر می‌شود.

اندازه اثر:^۲

«اندازه اثر شاخصی است کمی که نتایج و یافته‌های آماری مطالعات در قالب آن خلاصه و یکدست می‌شود. اندازه اثر عنصری کلیدی در فراتحلیل بوده و در واقع، فراتحلیل را ممکن می‌کند. هدف استفاده از اندازه اثر، یک شکل کردن یافته‌های آماری گوناگون مطالعات در شاخصی عددی و اندازه‌ای مشترک^۳ است تا امکان مقایسه و ترکیب نتایج آماری مطالعات فراهم شود. اندازه اثر بزرگی رابطه در جمعیت یا میزان انحراف از فرض صفر است» (رزنتال و رزنو،^۴ ۱۹۹۷: ۴۲؛ کوهن،^۵ ۱۹۷۷: ۱۱).

روش‌های نمونه‌گیری: در این تحقیق، تمام نمونه‌های جامعه آماری مطالعه شده و حجم جامعه آماری با حجم نمونه برابری داشته است.

ابزارهای اندازه‌گیری: در این پژوهش، برای جمع‌آوری اطلاعات از این ابزارها استفاده شده است:

- منابع دست اول: در روش فراتحلیل، تمامی پژوهش‌های مربوط به موضوع پژوهش که از نظر روش‌شناختی تأیید شده باشد، استفاده می‌شود.

1- Glass & Smith

2- effect size

3- Common Metric

4- Rosenthal & Rosnow

5- Cohen

- در مطالعات فراتحلیل واحد تجزیه و تحلیل، گزارش نهایی پژوهش‌های انجام شده درباره موضوع بررسی شده است. با توجه به این، برای بررسی و انتخاب پژوهش‌های انجام شده برای فراتحلیل از فهرستی استفاده شده که شامل مؤلفه‌های زیر است:

- ۱- عنوان پژوهش انجام شده درباره فقر؛ ۲- مشخصات کامل مجریان پژوهش؛ ۳- سال انجام پژوهش؛ ۴- محل اجرای پژوهش؛ ۵- سؤال‌ها و فرضیه‌های پژوهش؛ ۶- ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات؛ ۷- روایی و پایایی ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات؛ ۹- جامعه آماری و حجم نمونه؛ ۱۰- روش‌های نمونه‌گیری؛ ۱۱- روش انجام دادن پژوهش؛ ۱۲- متغیرهای پژوهش؛ ۱۳- روش‌های آماری تجزیه و تحلیل داده‌ها؛ ۱۴- سطح معناداری آزمون‌های به کار گرفته شده.

فرضیه‌ها و پرسش‌های تحقیق

- ۱- برآورد اندازه اثر و واریانس و انحراف معیار هر یک از فرضیه‌های به کار رفته در پژوهش‌ها چیست؟
- ۲- آیا تفاوت اندازه اثر کلی پژوهش‌ها از سال انجام دادن پژوهش‌ها ناشی می‌شود؟
- ۳- آیا تفاوت اندازه اثر کلی پژوهش‌ها با میدان مطالعه اجرا شده در پژوهش‌ها رابطه معناداری دارد؟
- ۴- آیا تفاوت اندازه اثر کلی پژوهش‌ها به تفکیک نوع اجرا، یعنی کتاب، پایان‌نامه، پژوهش سازمانی و...، از نظر آماری معنادار است؟
- ۵- رابطه بین اندازه اثر کلی پژوهش‌ها و تکنیک نمونه‌گیری به کار رفته چگونه است؟
- ۶- رابطه بین اندازه اثر کلی پژوهش‌ها و روش تحقیق به کار رفته در آن‌ها چگونه است؟
- ۷- در تحقیقات انجام شده، چه نوع نظریه‌هایی بیش‌تر استفاده شده است؟
- ۸- کیفیت پژوهش‌ها از نظر وضعیت اعتبار، پایایی، نمونه‌گیری، استنباط فرضیه‌ها از نظریه‌ها، مقدار واریانس تبیین شده در پژوهش‌ها و... چگونه است؟

۹- راهکارهای ارائه شده در پژوهش‌های فقر در جامعه را چگونه می‌توان طبقه‌بندی و دسته‌بندی کرد؟

برای تحلیل و مدیریت داده‌ها از دو نرم‌افزار SPSS و CMA استفاده شده، با ورود داده‌ها در این دو نرم‌افزار نتایج مطالعه تجزیه و تحلیل شده است.

یافته‌ها

احتمالاً کم‌تر کسی می‌تواند منکر پیامدهای منفی فقر در عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی باشد. فقر پیامدهای ناگواری از کاهش رشد اقتصادی گرفته تا رشد جرایم و نابسامانی‌های اجتماعی دارد. با توجه به گستردگی پیامدهای ناگوار این پدیده، پژوهش‌های بسیاری درخصوص فقر، به منظور شناخت عوامل مؤثر بر آن و درنهایت، کاهش این پدیده در کشورمان انجام گرفته و می‌گیرد؛ با این حال فقر و عواقب آن همچنان پابرجاست و تبعات منفی این پدیده را بارها مسئولان و سیاست‌گذاران گوشزد کرده‌اند.

برخی صاحب‌نظران علت موفق نبودن برنامه‌های کاهش فقر را نبود هرگونه ارزیابی دقیق از روند مطالعات فقر و چگونگی پیشرفت آن می‌دانند. فراتحلیل حاضر کوششی است علمی و تجربی که در آن، مطالعات صورت‌گرفته در حوزه فقر مرور و بازنگری می‌شود. در این فراتحلیل، ۸۵ مطالعه از حوزه‌های مختلف، مانند اقتصاد، جامعه‌شناسی، جامعه‌شناسی اقتصادی و جغرافیا بررسی شده است. از میان این ۸۵ مطالعه، ۵۲ پژوهش در قالب پایان‌نامه، ۳۱ مطالعه به صورت مقاله و ۲ تحقیق نیز به صورت کتاب بوده است. در این بخش، اجزا و ویژگی‌های ۸۵ مطالعه فراتحلیل شده و در قالب جداول توصیفی و نمودار ارائه می‌شود. این بخش طیف وسیعی از مشخصه‌های مطالعات را از روش‌شناسی این مطالعات تا نظریه‌های استفاده شده در آن‌ها شامل می‌شود.

جدول ۲. توزیع پژوهش‌ها برحسب نوع مطالعه

نوع مطالعه	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد فراوانی تجمعی
اقتصادی	۵۶	۶۵/۹	۶۵/۹	۶۵/۹
جامعه‌شناسی	۲۳	۲۷/۱	۲۷/۱	۹۲/۲
جامعه‌شناسی اقتصادی	۳	۳/۵	۳/۵	۹۶/۵
مردم‌شناسی	۲	۲/۴	۲/۴	۹۸/۸
جغرافیا	۱	۱/۲	۱/۲	۱۰۰
تعداد کل	۸۵	۱۰۰	۱۰۰	-

همان‌طور که در جدول ۲ ملاحظه می‌شود، از مطالعات بررسی شده در این فرا تحلیل، به ترتیب ۵۶ مطالعه (۶۹ درصد) اقتصادی، ۲۳ مطالعه (۲۷ درصد) جامعه‌شناسی، ۳ مطالعه (۳/۵ درصد) جامعه‌شناسی اقتصادی، ۲ مطالعه (۲/۴ درصد) مردم‌شناسی و ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) جغرافیایی بوده است.

جدول ۳. توزیع فراوانی حوزه مطالعه شده

حوزه مطالعه شده	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد فراوانی تجمعی
اندازه‌گیری فقر	۱۴	۱۶/۵	۱۶/۵	۱۶/۵
رشد اقتصادی	۱۳	۱۵/۳	۱۵/۳	۳۱/۸
زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی فقر	۸	۹/۴	۹/۴	۴۱/۲
سیاست‌های مالی	۶	۷/۱	۷/۱	۴۸/۲
فقر روستایی	۶	۷/۱	۷/۱	۵۵/۳
زمینه‌های اقتصادی فقر	۴	۴/۷	۴/۷	۶۰/۰
جهانی شدن	۳	۳/۵	۳/۵	۶۳/۵
جنسیت و فقر	۳	۳/۵	۳/۵	۶۷/۱
آموزش	۲	۲/۴	۲/۴	۶۹/۴
اشتغال و فقر	۲	۲/۴	۲/۴	۷۱/۸
بررسی و تأثیر یارانه و فقر	۲	۲/۴	۲/۴	۷۴/۱

حوزه مطالعه شده	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد فراوانی تجمعی
تأمین مالی خرد	۲	۲/۴	۲/۴	۷۶/۵
توسعه و فقر	۲	۲/۴	۲/۴	۷۸/۸
عاملیت انسانی و فقر	۲	۲/۴	۲/۴	۸۱/۲
اقتصاد غیررسمی	۱	۱/۲	۱/۲	۸۲/۴
توسعه مالی	۱	۱/۲	۱/۲	۸۳/۵
مسکن و فقر	۱	۱/۲	۱/۲	۸۴/۷
هزینه‌های دولت	۱	۱/۲	۱/۲	۸۵/۹
زکات و فقر	۱	۱/۲	۱/۲	۸۷/۱
نفت و فقر	۱	۱/۲	۱/۲	۸۸/۲
ارزیابی سیاست‌های دولتی در کاهش فقر	۱	۱/۲	۱/۲	۸۹/۴
مهاجرت و فقر	۱	۱/۲	۱/۲	۹۰/۶
اتنوگرافی فقر	۱	۱/۲	۱/۲	۹۱/۸
مشارکت و فقر	۱	۱/۲	۱/۲	۹۲/۹
اعتیاد و فقر	۱	۱/۲	۱/۲	۹۴/۱
فرهنگ و فقر	۱	۱/۲	۱/۲	۹۵/۳
انطباق و فقر	۱	۱/۲	۱/۲	۹۶/۵
سرمایه و فقر	۱	۱/۲	۱/۲	۹۷/۶
خمس و فقر	۱	۱/۲	۱/۲	۹۸/۸
سلطه و فقر	۱	۱/۲	۱/۲	۱۰۰/۰
تعداد کل	۸۵	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	-

از مطالعات بررسی شده در این فراتحلیل، حوزه مطالعه شده ۱۴ مطالعه (۱۶/۵ درصد) اندازه‌گیری فقر، ۱۳ مطالعه (۱۵/۳ درصد) رشد اقتصادی، ۸ مطالعه (۹/۴ درصد) زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی فقر، ۶ مطالعه (۷/۱ درصد) سیاست مالی، ۶ مطالعه (۷/۱ درصد) فقر روستایی، ۴ مطالعه (۴/۷ درصد) زمینه‌های اقتصادی فقر، ۳ مطالعه (۳/۵ درصد) جهانی شدن، ۳ مطالعه (۳/۵ درصد) جنسیت و فقر، ۲ مطالعه (۲/۴ درصد) آموزش، ۲ مطالعه (۲/۴ درصد)

اشتغال و فقر، ۲ مطالعه (۲/۴ درصد) بررسی تأثیر رایانه و فقر، ۲ مطالعه (۲/۴ درصد) تأمین مالی خرد، ۲ مطالعه (۲/۴ درصد) توسعه و فقر، ۲ مطالعه (۲/۴ درصد) عاملیت انسانی و فقر، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) اقتصاد غیررسمی، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) توسعه مالی، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) مسکن و فقر، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) هزینه‌های دولت، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) زکات و فقر، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) نفت و فقر، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) ارزیابی سیاست‌های دولتی در کاهش فقر، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) مهاجرت و فقر، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) اتنوگرافی، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) مشارکت و فقر، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) اعتیاد و فقر، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) فرهنگ و فقر، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) انطباق و فقر، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) سرمایه و فقر، ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) خمس و فقر و ۱ مطالعه (۱/۲ درصد) سلطه و فقر است.

متغیر وابسته

جدول ۴. توزیع فراوانی متغیرهای وابسته

متغیر وابسته	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد فراوانی تجمعی
فقر	۶۱	۷۱/۸	۷۱/۸	۷۱/۸
توزیع درآمد	۱۸	۲۱/۲	۲۱/۲	۹۲/۲
نابرابری	۶	۷/۱	۷/۱	۱۰۰/۰
تعداد کل	۸۵	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	-

از مطالعات بررسی شده در این تحقیق، ۶۱ مطالعه (۷۱/۸ درصد) از متغیر وابسته فقر، ۱۸ مطالعه (۲۱/۲ درصد) از توزیع درآمد و ۶ مطالعه (۷/۱ درصد) از متغیر نابرابری استفاده کرده‌اند.

شاخص متغیر وابسته

جدول ۵. توزیع فراوانی شاخص متغیرهای وابسته به کار رفته شده در مطالعات

متغیر وابسته	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد فراوانی تجمعی
جینی	۲۹	۲۰/۴۲	۲/۴۲	۲۰/۴۲
فاقد شاخص	۱۸	۱۲	۱۱/۹۷	۳۲/۳۹
وضعیت اقتصادی فرد (درآمد)	۱۰	۷/۰۴	۷/۰۴	۳۹/۴۴
خط فقر تغذیه‌ای	۷	۴/۹۳	۴/۹۳	۴۴/۳۷
سرشمار فقر	۷	۴/۹۳	۴/۹۳	۴۹/۳۰
شکاف فقر	۷	۴/۹۳	۴/۹۳	۵۴/۲۳
FGT	۵	۳/۵۲	۳/۵۲	۵۷/۷۵
تایل	۴	۲/۸۲	۲/۸۲	۶۰/۵۶
اتکینسون	۴	۲/۸۲	۲/۸۲	۶۳/۳۸
سهم ۲۰ درصد بالای درآمدی	۴	۲/۸۲	۲/۸۲	۶۶/۲۰
سن	۴	۲/۸۲	۲/۸۲	۶۹/۱
ضریب تغییرات	۳	۲/۱۱	۲/۱۱	۷۱/۱۳
حداکثر شکاف درآمدی	۳	۲/۱۱	۲/۱۱	۷۳/۲۴
فرهنگ فقر	۳	۲/۱۱	۲/۱۱	۷۵/۳۵
انگل	۳	۲/۱۱	۲/۱۱	۷۷/۴۶
سهم ۴۰ درصد متوسط درآمدی	۲	۱/۴۱	۱/۴۱	۷۸/۸۷
سهم ۴۰ درصد پایین درآمدی	۲	۱/۴۱	۱/۴۱	۸۰/۲۸
سطح حداقل معاش	۲	۱/۴۱	۱/۴۱	۸۱/۹۶
متغیر دهک (نسبت درآمد ثروتمندترین فرد به فقیرترین)	۲	۱/۴۱	۱/۴۱	۸۳/۱۰
خط فقر ۱ دلار	۲	۱/۴۱	۱/۴۱	۸۴/۵۱
خط فقر ۲ دلار	۲	۱/۴۱	۱/۴۱	۸۵/۹۲
فقر درآمدی	۲	۱/۴۱	۱/۴۱	۸۷/۳۲
وضعیت خروج از فقر	۲	۱/۴۱	۱/۴۱	۸۸/۷۳
فقیرترین دهک درآمدی	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۸۹/۴۴
سهم ۱۰ درصد بالای درآمدی	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۹۰/۱۴
میزان مصرف کالری	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۹۰/۸۵

متغیر وابسته	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد فراوانی تجمعی
درصد خانوارهای شهری و روستایی زیر خط فقر	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۹۱/۵۵
لورنز	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۹۲/۲۵
کاکوانی	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۹۲/۹۶
معکوس انگل	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۹۳/۶۶
ناامنی غذایی	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۹۴/۳۷
بهبودی انسانی	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۹۵/۰۷
تکدی گری	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۹۵/۷۷
کمبود نیازهای ضروری	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۹۶/۴۸
فقر انسانی	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۹۷/۱۸
فقر جنسیتی	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۹۷/۸۹
تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره)	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۹۸/۵۹
درآمد کم تر از ۲۰۰ هزار تومان	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۹۹/۳۰
ذکر نشده	۱	۰/۷۰	۰/۷۰	۱۰۰
تعداد کل	۱۴۲	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	-

در بین مطالعات فراتحلیل شده، ۲۹ مطالعه (۲۰/۴۲ درصد) از ضریب جینی، ۱۷ مطالعه (۱۱/۹۷ درصد) فاقد شاخص، ۱۰ مطالعه (۷/۰۴ درصد) از وضعیت اقتصادی فقر (درآمد فرد)، ۷ مطالعه (۴/۹۳ درصد) از خط فقر هزینه‌ای، سرشمار فقر و شکاف فقر، ۵ مطالعه (۳/۵۲ درصد) از FGT، ۴ مطالعه (۲/۸۲ درصد) از تایل، اتکینسون، سهم ۲۰ درصد بالای درآمدی و سن، ۳ مطالعه (۲/۱۱ درصد) از ضریب تغییرات، حداکثر شکاف درآمدی، فرهنگ فقر و انگل، ۲ مطالعه (۱/۴۱ درصد) از سهم ۴۰ درصد متوسط درآمدی، سهم ۴۰ درصد پایین درآمدی، سطح حداقل معاش، متغیر دهک (نسبت درآمد ثروتمندترین فرد به فقیرترین)، خط فقر ۱ دلار، خط فقر ۲ دلار، فقر درآمدی و وضعیت خروج از فقر، ۱ مطالعه (۰/۷۰ درصد) از فقیرترین دهک درآمدی، سهم ۱۰ درصد بالای درآمدی، میزان مصرف کالری، درصد خانوارهای شهری و روستایی زیر خط فقر، لورنز،

کاکوانی، معکوس انگل، ناامنی غذایی، بهزیستی انسان، تکدی‌گری، فقر انسانی، فقر جنسیتی، تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) و درآمد کم‌تر از ۲۰۰ هزار تومان، به عنوان شاخص متغیر وابسته استفاده کرده‌اند.

در این بخش و به عنوان نخستین گام جدی در ایران، فراتحلیل را در مطالعات اقتصادی حوزه فقر به کار خواهیم بست. ابتدا ۸۵ مطالعه صورت گرفته در حوزه فقر را گردآوری کرده، سپس اجزا و مشخصه‌های مطالعات گردآوری شده را کدگذاری کردیم. از این ۸۵ مطالعه، بیش از ۲۰۰ فرضیه استخراج شد که طیف وسیعی از متغیرهای مستقل را شامل می‌شد. در ادامه، فرضیه‌های تکراری را از این مطالعات استخراج کردیم. فرضیه مربوط به رابطه تورم و فقر، از جمله فرضیه‌هایی بود که به میزان چشمگیری، یعنی ۲۷ بار، در مطالعات تکرار شده بود. گفتنی است جدول زیر نتایج آماری آن‌ها را به تفکیک ارائه داده است. در این بخش، می‌کوشیم با روش‌های آماری پیشرفته موجود، در فراتحلیل تناقض‌های موجود در میان فرضیه‌ها را از بین برده و امکان تلفیق نتایج آماری فرضیه‌های مربوط به رابطه تورم و فقر را فراهم آوریم.

جدول ۶. فرضیه‌های مربوط به رابطه تورم و فقر

Reg	pop	time	SE	T	B	Y	X	S	R
OLS	کل کشور	۱۳۶۳ تا ۱۳۸۵	-	-	۰/۰۰۱	FGT	تورم	۲	۱
OLS	کل کشور	۱۳۶۵ تا ۱۳۸۰	-	۰/۴۹	۰/۲۹۸	ضریب جینی	تورم	۴	۲
آثار ثابت	کشورهای عضو D-B	۱۳۷۰ تا ۱۳۷۹	-	۲/۲	۰/۲۶۳	ضریب جینی	میزان تورم	۱۲	۳
آثار ثابت	کشورهای عضو D-B	۱۳۷۰ تا ۱۳۷۵	-	۲/۰۲	۰/۰۲۲	ضریب جینی	میزان تورم	۱۲	۴
GMM	کشورهای عضو اوپک	۱۳۵۰ تا ۱۳۸۵	-	-۲/۳	-۰/۰۱	لگاریتم جینی	لگاریتم میزان تورم	۱۴	۵
OLS	شهر همراه با جنگ	۱۳۶۳ تا ۱۳۸۵	-	۲/۱۴	۰/۲۷	نسبت سرشماری	میزان تورم	۲۲	۶
OLS	شهر پس از جنگ	۱۳۶۸ تا ۱۳۸۵	-	۲/۹۶	۰/۲۹	نسبت سرشماری	میزان تورم	۲۲	۷
OLS	شهر	۱۳۶۳ تا ۱۳۸۵	-	۲/۷۳	۰/۳۱	شاخص شکاف فقر شهری	میزان تورم	۲۲	۸
OLS	شهر	۱۳۶۳ تا ۱۳۸۵	-	۲/۷۹	۰/۱۷	شدت فقر شهری	میزان تورم	۲۲	۹

Reg	pop	time	SE	T	B	Y	X	S	R
OLS	روستایی	۱۳۸۵ تا ۱۳۶۸	-	-۱/۰۳	-۰/۲	نسبت سرشمار روستایی	میزان تورم	۲۲	۱۰
OLS	روستایی	۱۳۸۵ تا ۱۳۶۳	-	-۰/۵	-۰/۰۸	شکاف فقر روستایی	میزان تورم	۲۲	۱۱
OLS	روستایی	۱۳۸۵ تا ۱۳۶۳	-	۲/۶۹	۰/۱۱	شدت فقر روستایی	میزان تورم	۲۲	۱۲
OLS	کل کشور	۱۳۷۵ تا ۱۳۴۷	-	۱/۹	۰/۰۱۱	چینی	لگاریتم تورم	۲۹	۱۳
OLS	کل کشور	۱۳۷۵ تا ۱۳۴۷	-	۲/۲۸	۵/۴۷	سهم درآمدی ۴۰ درصدی جمعیت فقیر	لگاریتم میزان تورم	۲۹	۱۴
OLS	کل کشور	۱۳۷۶ تا ۱۳۶۱	-	۱/۹۸	۰/۱۵۳	درصد جمعیت فقیر	میزان تورم	۲۹	۱۵
OLS	کل کشور	۱۳۷۶ تا ۱۳۶۱	-	۲/۱۲	۰/۱۵۶	درصد جمعیت فقیر	میزان تورم	۲۹	۱۶
OLS	کل کشور	۱۳۸۲ تا ۱۳۶۰	-	۲/۲۹	۰/۰۰۵	فقر مطلق ۱ دلار	میزان تورم	۳۵	۱۷
OLS	کل کشور	۱۳۶۲ تا ۱۳۶۰	-	۲/۳۸	۰/۰۰۱	۲ دلار فقر نسبی	میزان تورم	۳۵	۱۸
OLS	کل کشور	۱۳۷۵ تا ۱۳۴۷	-	۱/۹۰	۰/۰۱۱	ضریب چینی	لگاریتم میزان تورم	۳۷	۱۹
OLS	کل کشور	۱۳۷۵ تا ۱۳۴۷	-	۱/۷۲	۵/۷۹	سهم ۴۰ درصد فقیرترین افراد	لگاریتم میزان تورم	۳۷	۲۰
OLS	کل کشور	۱۳۷۵	-	-۰/۹	-۴/۷	لگاریتم سن	تورم	۳۸	۲۱
SLS۲	کل کشور	۱۳۷۵	-	-۱/۲	-۵/۹	لگاریتم سرشماری فقر	تورم	۳۸	۲۲
SLS۲	کل کشور	۱۳۷۵	-	۰/۳۴	۰/۲۲	LFGT	تورم	۳۸	۲۳
OLS	نقاط شهری	۱۳۸۱ تا ۱۳۴۷	-	۱/۳۳	۰/۰۰۵	ضریب چینی	لگاریتم میزان تورم	۴۵	۲۴
OLS	روستا	۱۳۸۱ تا ۱۳۴۷	-	-۶/۵	۰/۰۲	چینی	لگاریتم میزان تورم	۴۵	۲۵
نامشخص	شهری	۱۳۷۵ تا ۱۳۴۸	-	۲/۵۴	۰/۴۶	ضریب چینی	تورم	۸۵	۲۶
نامشخص	خانوارهای شهری	۱۳۷۵ تا ۱۳۶۳	-	۱/۱۴	-۰/۰۴	ضریب چینی	تورم	۸۵	۲۷

همان‌طور که در جدول فوق مشاهده می‌شود، ۲۷ فرضیه رابطه تورم و فقر را بررسی کرده‌اند. این فرضیه‌ها طیف وسیعی از ویژگی‌های مختلف از ضریب چینی تا شاخص FGT را، دربرمی‌گیرند که امکان ترکیب و تلفیق آماری آن‌ها چندان معقول به نظر نمی‌رسد. به همین دلیل، ما نیز به پیروی از دومینکس و دیگران (۲۰۰۶) صرفاً فرضیه‌هایی را مدنظر قرار دادیم که شاخص متغیر وابسته در آن‌ها ضریب چینی باشد.

فرا تحلیل تبیینی؛ ادغام نتایج آماری فرضیه‌های مربوط به رابطه تورم و ضریب جینی با روش هگزر و الکین

در این بخش، نتایج تلفیق آماری ده فرضیه مدنظر درخصوص رابطه تورم و ضریب جینی را ارائه می‌دهیم. از ارائه فرمول‌ها خودداری خواهیم کرد و تا این حد اکتفا می‌کنیم که از روش هگزر و الکین و از معکوس واریانس فرضیه‌ها به عنوان وزن‌دهی به مطالعات استفاده کنیم. نرم‌افزار CMA را به همین منظور به کار گرفته‌ایم.

نتایج تلفیق برای کل ده فرضیه مربوط به رابطه تورم و ضریب جینی

جدول ۷. نتایج تلفیق ده فرضیه

Heterogeneity برآورد ناهمگونی			نتایج برآورد تلفیق			تلفیق بدون تعدیل گرها
P-value	df	Q	P-value	برآورد	تعداد مطالعه	مدل
۰/۰۰۰	۹	۷۴/۷۹	۰/۰۰۰	-۰/۰۰۹	۱۰	fixed effect
-	-	-	۰/۵۱۸	۰/۰۰۳	۱۰	random effect

آزمون Q که برای تعیین ناهمگونی به کار می‌رود، در سطح بیش از ۹۹ درصد به لحاظ آماری معنادار است (sig=۰/۰۰۰) که نشان می‌دهد مطالعات تا حد زیادی ناهمگون‌اند، تلفیق آن‌ها با مدل آثار ثابت^۱ موجه نیست و باید از مدل آثار تصادفی^۲ به منظور ترکیب نتایج استفاده کرد. در واقع، این آزمون به ما می‌گوید که ده فرضیه مربوط به رابطه تورم و نابرابری، به شدت به لحاظ ویژگی‌ها و مشخصه‌های مطالعات متفاوت‌اند و در این وضعیت، باید از متغیرهای تعدیل‌گر برای مشخص کردن واریانس و محل این تفاوت‌ها استفاده کرد.

1- fixed

2- random

متغیر تعدیل گر

اصلی ترین و جدی ترین راه برای تعیین متغیر تعدیل گر، استفاده از نظریه‌ها و پژوهش‌های پیشین و دیدگاه‌های صاحب نظران حوزه تحت مطالعه است. متغیر تعدیل گری که برای توضیح واریانس بین ده مطالعه مدنظرمان استفاده خواهیم کرد، دوره زمانی مطالعات است. انتخاب دوره زمانی مطالعات به صورت تصادفی و اتفاقی نیست. برای انتخاب این متغیر به عنوان تعدیل گر از نظر طبیعیان استفاده شده است. او در خصوص تأثیر تورم بر نابرابری در ایران معتقد است:

«قبل از انقلاب، تورم تأثیر زیادی در نابرابر شدن توزیع عمومی درآمد، چنان‌که با ضریب جینی سنجیده شده داشته است، در صورتی‌که بعد از انقلاب، تورم هیچ‌گونه اثر آماری قابل تأیید بر وضعیت توزیع درآمد نداشته و حتی دهک‌های پایین در شرایط تورمی وضعیت بهتری پیدا کرده‌اند. این امر نیز به دلیل انتقال منابع به کم‌درآمدترین قشر از طریق کمک‌های دولتی بوده که در سال‌های اعمال سیاست‌های انبساطی امکان آن افزایش یافته است. همچنین کم‌درآمدترین دهک معمولاً از کالاهایی که تورم بر آن‌ها بیش‌تر اثر می‌گذاشته، استفاده کم‌تری می‌کنند و در سبد مصرف آن‌ها این‌گونه کالاها سهم کم‌تری داشته است. در سبد مصرف این دهک‌ها، مصارف ضروری که معمولاً قیمت آن‌ها توسط دولت کنترل می‌شده و یا سوبسید به آن‌ها تعلق می‌گیرد، قرار دارد» (طیبیان، ۱۳۷۵).

بر این نظر نقدهایی هم وارد شده است. نیلی و فرح‌بخش بدون توجه به دوره زمانی، در خصوص مکانیسم اثرگذاری تورم بر نابرابری معتقدند:

«سودآوری سرمایه به‌خاطر وجود شرایط تورمی بر رفتار اقتصادی عاملین و نحوه تخصیص بین‌زمانی منابع اثرات نامطلوبی دارد. وجود انحصارات، مراکز نفوذ و قدرت همراه با شرایط تورمی، سودآوری فعالیت‌ها و مشاغل غیر مولد و فعالیت‌های رانت‌طلبی را افزایش می‌دهد؛ بنابراین به جای تخصیص منابع به فعالیت‌های اشتغال‌زا که می‌تواند

نقش مهمی در توزیع درآمد ایفا کند، منابع به سمت فعالیت‌هایی متمرکز می‌گردد که فقط سودهای کلانی را نصیب افراد خاص می‌کند و این خود، عاملی است که باعث بدتر شدن توزیع درآمد می‌گردد» (نیلی و فرحبخش، ۱۳۷۸).

چه در سطح نظری و چه در سطح تجربی، ارزیابی‌های متفاوت و متناقضی درخصوص نحوه اثرگذاری تورم بر نابرابری وجود دارد. حال این سؤال مطرح می‌شود که بالاخره تأثیر تورم بر نابرابری به چه نحو است؟ آیا آن را افزایش می‌دهد؟ آیا آن را کاهش می‌دهد؟ در چه وضعیتی آن را افزایش و در چه وضعیتی آن را کاهش می‌دهد؟ به این سؤالات به کمک تجزیه و تحلیل‌های آماری پاسخ داده می‌شود که در روش فراتحلیل توسعه یافته‌اند. در ادامه این بخش، با استناد به نظر طیبیان که معتقد است تورم بعد از انقلاب به کاهش نابرابری منجر شده است، از دوره زمانی مطالعات به عنوان متغیر تعدیل‌گر استفاده می‌شود.

نتایج تلفیق برای فرضیه‌های مربوط به رابطه تورم و ضریب جینی با به کارگیری متغیر تعدیل‌گر؛ دوره زمانی = بعد از انقلاب

جدول ۸ نتایج تلفیق شش فرضیه

برآورد ناهمگونی			نتایج برآورد تلفیق			تلفیق با تعدیل‌گر بعد از انقلاب
P-value	df	Q	P-value	برآورد	تعداد مطالعه	مدل
۰/۳۵۲	۳	۳/۲۶۹	۰/۰۰۵	۰/۰۲۱	۴	fixed effect
-	-	-	۰/۰۱۳	۰/۰۲۱	۴	random effect

در این بخش، فقط فرضیه‌هایی را با هم تلفیق کردیم که مربوط به پس از انقلاب بودند. نتایج آزمون Q حاکی از کاهش چشمگیر ناهمگونی بین فرضیه‌هاست؛ به طوری که مقدار Q از ۷۵ به ۳ کاهش یافته و دیگر معنادار نیست (Sig=۰/۳۵۲)؛ بنابراین می‌توان

نتیجه گرفت که تقسیم‌بندی مطالعات براساس تعدیل‌گر دوره زمانی مسئله‌ای به‌جا بوده است. در واقع، این شش فرضیه همگی یک ادعا دارند و آن، اینکه پس از انقلاب، تورم به طرز معناداری به افزایش نابرابری و تشدید آن منجر شده است ($\text{Sig}=0/013$) و $B=0/021$). با افزایش ۱ درصدی در تورم، نابرابری ۲ درصد افزایش می‌یابد؛ بنابراین می‌توان گفت تبیین طبیعیان درخصوص تأثیر تورم بر نابرابری در ایران پس از انقلاب، رد شده و تبیین نیلی و فرح‌بخش پذیرفته می‌شود.

نتایج تلفیق برای فرضیه‌های مربوط به رابطه تورم و ضریب جینی با به کارگیری متغیر تعدیل‌گر؛ دوره زمانی = قبل و بعد از انقلاب

جدول ۹. نتایج تلفیق پنج فرضیه

برآورد ناهمگونی			نتایج برآورد تلفیق			تلفیق با تعدیل‌گر قبل و بعد از انقلاب
P-value	df	Q	P-value	برآورد	تعداد مطالعه	مدل
0/000	4	49	0/000	-0/009	5	fixed effect
-	-	-	0/736	0/005	5	random effect

در این بخش، فقط فرضیه‌هایی را با هم تلفیق کردیم که دوره زمانی مدنظر آن‌ها قبل و بعد از انقلاب بود. نتایج آزمون Q حاکی از وجود درخور توجه ناهمگونی بین فرضیه‌هاست. در واقع، مقدار Q در سطح ۹۹ درصد، به لحاظ آماری معنادار است. به‌رغم توفیق در برطرف کردن تقریبی ناهمگونی در فرضیه‌های مربوط به بعد از انقلاب، مسئله ناهمگونی بین فرضیه‌های مربوط به پیش و پس از انقلاب به میزان زیادی وجود دارد؛ بنابراین ادعا درخصوص تأثیر تورم بر نابرابری در دوره زمانی قبل و بعد از انقلاب، مسئله‌ای غیرممکن است و به تحقیقات بیش‌تری در این زمینه نیاز دارد.

بحث

فقر مسئله‌ای بنیادی برای سیاست‌گذاران دولت‌های بعد از انقلاب اسلامی بوده است؛ به طوری که تا امروز همه این دولت‌ها، با هر گرایش فکری و سیاسی، بر تحقق عدالت اقتصادی و کاهش فقر تأکید داشته و شعار عدالت و توزیع عادلانه درآمد و اجرای آن، از سیاست‌های اصلی و محوری نظام و دولت‌های حاکم بعد از انقلاب بوده است. گفتنی است این موضوع بیش‌تر، در سطحی از آرمان‌گرایی متوقف شده و تحقیقات کاربردی متقن اندکی انجام شده است. ویلفردو پاره‌تو^۱ بیش از صد سال پیش اهمیت تحقیق علمی به منظور تأمین حداکثر رفاه برای بیش‌ترین تعداد افراد ممکن را گوشزد کرده است:

«مشکل سازمان اجتماعی را نمی‌توان با سخنان پرآب‌وتاب درباره آرمان کم‌وبیش مبهمی از عدالت حل کرد. این مشکل هنگامی حل می‌شود که به کمک تحقیق‌های علمی، وسیله متناسب کردن وسایل با هدف‌ها و وسیله متعادل کردن کوشش‌ها و زحمت هرکس را با شادی‌های او، به نحوی که با حداقل کوشش و زحمت، حداکثر رفاه را برای بیش‌ترین تعداد ممکن افراد تأمین کند، پیدا کنیم» (پارتو، ۱۹۰۳، به نقل از آرون، ۱۳۶۳).

به نظر می‌رسد پیش‌شرط اساسی توفیق در برنامه‌های کاهش فقر، انجام دادن مطالعات علمی و روشمند برای شناخت و تحلیل فقر است؛ اما با توجه به پراکندگی و تنوع نتایج مطالعات، انجام دادن مطالعه‌ای جامع، مانند فراتحلیل ضروری به نظر می‌رسد. این مطالعه جامع باید موازی با سایر مطالعات نبوده و با تلفیق مطالعات و تجارب انجام شده، نکات مهم و اساسی و ایده‌های کاربردی را استخراج و در قالب مجموعه‌ای هماهنگ ارائه کند.

در فراتحلیل حاضر، ۸۵ مطالعه درباره فقر از حوزه‌های مختلف اقتصادی، جامعه‌شناختی، مردم‌شناختی و جغرافیا از دو دیدگاه توصیفی و تبیینی تحلیل شد. نتایج نشان داد که مطالعات اقتصادی در بحث از فقر، غلبه انکارناپذیری دارند؛ به طوری که ۵۶ مطالعه (۶۶ درصد) با رویکرد اقتصادی فقر را بررسی کرده‌اند. به دلیل غلبه مطالعات

1- Vilfredo Pareto

اقتصادی با روش تحلیل فضا (SAM)^۱ این مطالعات اقتصادی نقد و بررسی شد. در روش تحلیل فضا، به جای شکستن مطالعات به اجزا و امتیازدهی به آنها، فضای این مطالعات تحلیل و بررسی می‌شود. مهم‌ترین ویژگی و امتیاز SAM در مقایسه با روش امتیازدهی به اجزای مطالعات، ذهنی نبودن آن است؛ چراکه ذهنیت مرورگر در SAM تأثیر کمی بر ارزیابی و نقد مطالعات خواهد داشت.

بر اساس نتایج پژوهش حاضر، به‌طور کلی مطالعات اقتصادی درباره مسئله فقر در کشورمان را می‌توان در دو دسته کلی جای داد:

- ۱- رویکردهای بررسی‌کننده عوامل مؤثر بر فقر؛
- ۲- رویکردهای مربوط به اندازه‌گیری فقر.

بخش عمده‌ای از مطالعات اقتصادی فقر در کشورمان مربوط به این دو رویکرد است. در رویکرد نخست، محققان در قالب فرایندی مکانیکی، عوامل مربوط به فقر را تجزیه و تحلیل می‌کنند. این فرایند را می‌توان در هشت مرحله زیر خلاصه کرد:

- ۱- فرموله کردن مسئله؛

- ۲- مدل‌سازی متغیرها در قالب معادلات رگرسیونی؛

- ۳- مشخص کردن بازه زمانی؛

- ۴- مراجعه به مرکز تولید کننده آمارها مانند مرکز آمار و بانک مرکزی؛

- ۵- وارد کردن داده‌ها به نرم‌افزارهایی از قبیل E-Views و STATA؛

- ۶- بررسی پیش فرض‌های رگرسیونی همانند خودهمبستگی و چند هم‌خطی و خطی بودن؛

- ۷- اجرای مدل رگرسیونی؛

- ۸- تفسیر خروجی و ارائه پیشنهادهایی بر اساس این خروجی.

این فرایند مکانیکی بخش عمده‌ای از فضای مطالعات اقتصادی به مسئله فقر را در کشورمان نشان می‌دهد. در این فرایند، محقق موضوعی را انتخاب کرده و براساس مطالعات پیشین، مدل رگرسیونی تدوین می‌کند. همچنین از طریق اینترنت به آمارهای عمدتاً دولتی مراجعه کرده، مدل رگرسیونی را آزموده و بر پایه نتایج به دست آمده راهکار ارائه می‌دهد. در این فرایند، هیچ صدایی از مردم فقیر وجود ندارد و فرایند و فضایی است که فقط به یک لب‌تاپ و یک میز نیاز دارد.

به نظر می‌رسد محققانی که صرفاً از این رویکرد در مطالعه فقر استفاده می‌کنند، بیش و پیش از آنکه اقتصاددان باشند، نظریه‌دان اقتصاد هستند یا می‌توان آنان را اقتصاددانان پشت‌میزنشین^۱ نام نهاد. اتخاذ این رویکرد پیشنهادها و راهکارهای ارائه شده از مطالعات اقتصادی حوزه فقر را نیز بی‌نصیب نگذاشته است؛ به طوری که از مجموع ۷۹ پیشنهاد استخراج شده از مطالعات اقتصادی، ایجاد و توسعه امکانات آموزشی و افزایش مهارت نیروی کار، یکی از پیشنهادهاى پرتکرار به منظور کاهش و از بین بردن فقر بوده است. این پیشنهاد ۲۹ مرتبه (۳۷ درصد) در خلال مطالعات اقتصادی فراتحلیل شده تکرار شده است. هدفمندی سازی یارانه‌ها با ۱۳ مرتبه (۱۶/۵ درصد)، اصلاح نظام مالیاتی با ۱۲ مرتبه (۱۵/۲ درصد)، افزایش اشتغال و کاهش میزان بیکاری با ۱۱ مرتبه (۱۴ درصد)، کنترل میزان تورم با ۷ مرتبه (۹ درصد) و گسترش بیمه‌های خدمات درمانی با ۸ مرتبه (۸ درصد) تکرار، در رتبه‌های بعدی قرار دارند. این پیشنهادها را عمدتاً رسانه‌ها تکرار کرده‌اند و حتی مردم کوچه‌بازار نیز از آنها آگاهی دارند.

رویکردهای مربوط به اندازه‌گیری فقر نیز جذابیت فوق‌العاده‌ای در میان پژوهشگران اقتصادی کشورمان دارد. این رویکردها علاوه بر معضلات و کاستی‌های رویکرد پیشین، نقص و کاستی عمده دیگری نیز دارند و آن، نگاه خنثای آماری به مسئله فقر است. پیران در این باره می‌نویسد:

1- armchair economists

«بخش عمده‌ای از منابع موجود درباب فقر که از تعاریف اقتصادی متعارف استفاده می‌کنند، سخت مجذوب اندازه‌گیری کمی آن‌اند. معمولاً چنین اندازه‌گیری‌ای در قالب دیدمان (پارادایم) خنثای آماری انجام می‌شود که می‌کوشد تا جمعیت فقیر را به فقیر و غیر فقیر تقسیم کند. چنین دیدمانی که به‌طور گسترده توسط دولت‌ها به کار می‌رود، پدیده‌ای به‌نهایت پیچیده با ابعادی گوناگون و درهم‌تنیده را سخت ساده تصور می‌کند و آدمیان این حاملان بزرگ را در حد عدد و آمار تنزل می‌دهد؛ از این‌روی جای شگفتی نیست که برنامه‌های فقرزدایی تدوین شده بر پایه این دیدمان تا بدین حد با دنیای زنده و واقعی زندگی و با مسائل واقعی مردمانی که گروه‌های هدف چنان برنامه‌هایی محسوب می‌شوند، بیگانه از کار درمی‌آید» (پیران، ۱۳۸۴).

کاهش معضل فقر در قالب این دو رویکرد اقتصادی به مسئله فقر رایج در کشور، مسئله‌ای بعید به نظر می‌رسد. البته پیشرفت‌های درخور توجهی در فضای روشی و آماری این نوع مطالعات صورت گرفته است که نباید از آن غافل بود؛ اما یک‌طرفه شدن مطالعات اقتصادی آن‌هم در بحث پیچیده‌ای همچون فقر، به سمت رویکردهای کلان، خوشایند و مطلوب نیست. «رونتری در مطالعه مربوط به فقر شهر یورک امریکا که در سال ۱۹۰۱ انجام شد (رونتری، ۲۰۰۱)،^۱ خانه‌به‌خانه به درب منازل مراجعه کرده و فهرستی طولانی را از وضعیت مسکن، تعداد خانوار، وضعیت اشتغال، میزان درآمد، بهداشت، خوش‌نامی محله زندگی، اظهارات شخصی افراد درباره کیفیت و سبک زندگی، فرهنگ مصرف، زنان سرپرست خانوار، سالمندی و بازنشستگی جویا شد. روش وی به روش خط فقر رونتری معروف شد» (بریگس، ۱۹۶۱).^۲ پس از رونتری، طرح فقرزدایی و تأمین اجتماعی بورلیج بعد از جنگ جهانی دوم نیز نوعی «طرح اجتماعی» بود که آن هم از روش پژوهش رونتری الهام می‌گرفت (بورلیج، ۱۹۴۲).^۳ مبحث راه سوم گیدنز نوعی بحث فقرزدایی و تأمین رفاهی است که به کلی جامعه‌شناختی یا اجتماعی است. همچنین چهره متأخر و

1- Rowntree

2- Briggs

3- Beveridge

شاخص دیگر آمرتیاسن است که در پژوهش موضوع فقر، ایده توانمندسازی را مطرح می‌کند؛ بنابراین اول، با کاخ شیشه‌ای نخبگی و دوم، با صرف مقیاس‌ها و شاخص‌های اقتصادی نمی‌توان پژوهشی درخور اعتنا درباره فقر را انجام داد.

پیشنهاد جدی این تحقیق شنیدن صدای مردم فقیر در جریان مطالعات اقتصادی درباره فقر است. در این جهت، به کارگیری رویکردهای مشارکتی که طی سال‌های اخیر در تحلیل فقر توجه بسیاری را به خود جلب کرده است (لدرچی، ۲۰۰۱)^۱، می‌تواند مفید باشد. هدف دیدگاه مشارکت‌جویانه استفاده از گروه‌های هدف یا گروه‌هایی است که برای کسب اطلاعات یا برای اهداف پژوهشی یا برنامه‌ریزی، بر آن‌ها تمرکز صورت می‌گیرد. به‌طور خلاصه می‌توان گفت جوهر روش مشارکت‌جویانه در این موضوع خلاصه می‌شود که گروه‌های ذی‌نفع از طریق بحث و گفت‌وگو در متن‌های مختلف زندگی و محل سکونت خود، موضوع را تشریح می‌کنند.

برنامه‌ریزی درباب مسائل محلی به ویژه فقر برای آنچه واقعی است، تدارک دیده شده و دربرگیرنده مجموعه‌ای از فنون و مواد پژوهشی است. به عبارتی، این ابزار به مردم امکان می‌دهد تا ممکن‌ها و راه‌های محتمل را کشف و اولویت‌ها را طبقه‌بندی کنند، در مسئولیت‌ها سهیم شوند و برنامه عمل را طراحی کنند. درواقع، این ابزار راهبرد ایجاد زمینه مشترک و فضای یکسان بین ما، یعنی محققان و برنامه‌ریزان و آنان، یعنی مردم محلی چه فقرا و چه سایر گروه‌های هدف است. این فضای مشترک، محله‌ای است که آنان به‌خوبی می‌شناسند (پیران، ۱۳۷۹).

مسئله دیگری که رویکرد اندازه‌گیری فقر در کشورمان با آن مواجه است، مطالعات موازی در این حوزه است. نه تنها بخش عمده‌ای از مطالعات اقتصادی به مسئله فقر، خنثای آماری فقر را تحلیل می‌کنند، بلکه در این زمینه موازی‌کاری نیز می‌کنند. به عبارت دیگر، محققان علاقه‌مند به بحث‌های اندازه‌گیری فقر با مراجعه به مرکز آمار و با استفاده از

داده‌های مربوط به پیمایش بودجه و خانوار، به‌طور موازی فقر را اندازه می‌گیرند. این کار نه‌تنها به اتلاف هزینه و منابع منجر می‌شود، بلکه وضعیت ناگواری در فصلنامه‌ها و مجلات علمی پدید آورده است. این فصلنامه‌ها و مجلات مملو از پژوهش‌هایی شده‌اند که فقر را اندازه‌گیری کرده‌اند. پژوهش‌هایی که با اجرای ساده و مکانیکی به دست می‌آیند. سامان‌دهی و متمرکز کردن مطالعات مربوط به اندازه‌گیری فقر در مرکز آمار یا مراکز دانشگاهی می‌تواند به میزان چشمگیری از اتلاف منابع علمی و سطحی شدن مطالعات اقتصادی مربوط به فقر جلوگیری کند.

تورم نه تنها یکی از دشواری‌های اساسی اقتصادی، بلکه به یکی از دشواری‌های اساسی پژوهش‌های اقتصادی در کشورهای در حال توسعه نیز تبدیل شده است. شاهد این مسئله نتایج متناقض به دست آمده از مطالعات تجربی است که رابطه تورم و نابرابری را در ایران بررسی کرده‌اند. در این فراتحلیل اشاره شد که از میان ده فرضیه‌ای که به تأثیر تورم بر ضریب جینی تأکید داشتند، سه فرضیه نتیجه معنادار داشته و رابطه تورم و ضریب جینی را مثبت ارزیابی کرده‌اند. در واقع، این سه فرضیه به این نتیجه رسیده‌اند که تورم به طرز معناداری به افزایش نابرابری منجر می‌شود. همچنین دو فرضیه نیز به این نتیجه رسیده‌اند که تورم به طرز معناداری به کاهش نابرابری منجر می‌شود. چنین نتایج ناهمگونی به‌وضوح نشان دهنده سردرگمی و متناقض بودن نتایج تجربی این مطالعات است که نه‌تنها در نتایج تجربی مطالعات وجود دارد، بلکه در میان تبیین‌های نظری نیز به چشم می‌خورد و بیش‌ازپیش، بر تشتت آراء درخصوص رابطه تورم بر نابرابری دامن می‌زند. به‌طور کلی، دو تبیین نظری درخصوص رابطه تورم و نابرابری وجود دارد که در ادامه به آن‌ها می‌پردازیم.

بخش عمده‌ای از پژوهشگران و صاحب‌نظران تأثیر تورم بر نابرابری را موضوعی بدیهی و کاملاً توجیه‌پذیر می‌دانند. آنان در تبیین این رویکرد می‌گویند افزایش قیمت‌ها از طرفی، باعث کاهش میزان خرید افراد جامعه به ویژه گروه‌های کم‌درآمد و فقیر می‌شود. در نتیجه، باعث کاهش میزان تقاضای آنان برای کالاهای اساسی و درنهایت، تأمین انرژی غذایی کم‌تر و شدت بیشتر فقر خواهد شد. از طرف دیگر، افزایش شدید قیمت‌ها از

طریق نبود اطمینان در بازارها باعث تمایل نداشتن به پس انداز و سرمایه گذاری و در نهایت، محدود شدن فعالیت های اقتصادی و فرصت های شغلی و درآمدی در جامعه می شود. این مسئله در نهایت از طریق کاهش فرصت های شغلی و درآمدی در جامعه باعث کاهش درآمدها و بیکاری و تشدید فقر خواهد شد (حسن زاده، ۱۳۷۹). نیلی و فرح بخش نیز در خصوص مکانیسم اثرگذاری تورم بر نابرابری معتقدند:

«سودآوری سرمایه به خاطر وجود شرایط تورمی بر رفتار اقتصادی عاملان و نحوه تخصیص بین زمانی منابع اثرات نامطلوبی دارد. وجود انحصارات و مراکز نفوذ و قدرت همراه با شرایط تورمی، سودآوری فعالیت ها و مشاغل غیرمولد و فعالیت های رانت طلبی را افزایش می دهد؛ بنابراین به جای تخصیص منابع به فعالیت های اشتغال زا که می تواند نقش مهمی در توزیع درآمد ایفا کند، منابع به سمت فعالیت هایی متمرکز می گردد که فقط سودهای کلانی را نصیب افراد خاص می کند و این خود، عاملی است که باعث بدتر شدن توزیع درآمد می شود» (نیلی و فرح بخش، ۱۳۷۸). در مجموع، صاحب نظران این گرایش معتقدند بزرگ ترین زیان دیدگان تورم، دارندگان درآمدهای ثابت هستند.

در میان تبیین های نظری متناقض، نتایج فراتحلیل کمی فرضیه های مربوط به رابطه تورم و نابرابری در ایران نشان داد که تورم پس از انقلاب به طرز معناداری به افزایش نابرابری و تشدید آن منجر شده است ($B=0/021$ و $Sig=0/013$)؛ به طوری که پس از انقلاب، با افزایش ۱ درصدی در تورم، نابرابری ۲ درصد افزایش یافته است. بدین ترتیب، تبیین نظری دسته نخست از صاحب نظران در خصوص تأثیر تورم بر نابرابری در ایران تقویت شده و در دیدگاه نظری دسته دوم تردید وجود دارد. براساس نتایج به دست آمده می توان گفت تورم از جمله عواملی است که ممکن است تأثیر نامطلوبی بر تحقق عدالت اجتماعی داشته باشد. تورم نوعی فرایند بازتوزیع درآمد به خصوص از اقشار دستمزدبگیر به صاحبان سرمایه های فیزیکی و نیز انتقال قدرت خرید از سپرده گذاران به وام گیرندگان شبکه بانکی به شمار می رود. بدین ترتیب، کاهش میزان تورم از جمله سیاست هایی است که اولویت بسیاری در استقرار عدالت اجتماعی دارد.

فهرست پروژه‌های فراتحلیل شده

- ۱- آقایی خوندابی، م. (۱۳۸۷)، بررسی تأثیر توسعه مالی بر فقر و نابرابری در کشورهای عضو اوپک با تأکید بر ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۲- ابراهیمی، آ. (۱۳۸۲)، اندازه‌گیری تغییرات توزیع درآمد در ایران بین سال‌های ۱۳۶۳ تا ۱۳۸۵، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
- ۳- ابریشمی، ح. و مهرآرا، ح. و خطابخش، پ. (۱۳۸۴)، بررسی رابطه رشد و توزیع درآمد در ایران، پژوهش‌نامه علوم انسانی و اجتماعی، سال ۵ (۱۷).
- ۴- ابونوری، ا. و مالکی، ن. (۱۳۸۷)، خط فقر در استان سمنان طی برنامه‌های توسعه ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۳، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۷ (۲۸).
- ۵- البرز، م. و افتخاری، س. (۱۳۸۵)، عوامل تعیین‌کننده احتمالی فقر افراد با استفاده از مدل لجوستیک تجمعی ترتیبی، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۶ (۲۴).
- ۶- امامی، پ. (۱۳۸۶)، فقر و خط فقر در استان یزد، اطلاعات سیاسی اقتصادی، سال ۲۱ (۸ و ۷).
- ۷- امانیان، ا. (۱۳۸۸)، عاملیت انسانی و فقر؛ بررسی ارتباط کنش مؤثر فردی با فقر اقتصادی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۸- امیری، ح. (۱۳۷۳)، ریشه‌های اقتصادی و اجتماعی فقر در مناطق روستایی پادنا، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- ۹- باقری، ف. و کاوند، ح. (۱۳۸۷)، اثر رشد اقتصادی بر فقر و نابرابری در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۷ (۳۸).
- ۱۰- براتی، م. (۱۳۸۳)، اثر سیاست‌های پولی و ارزی بر نابرابری درآمد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
- ۱۱- بزرگ‌زاد، ا. (۱۳۷۸)، تأثیر ایجاد اشتغال بر کاهش فقر در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۱۲- بهشتی، ص. (۱۳۸۳)، تبیین رابطه میان عاملیت انسانی و فقر؛ ارتباط میان کنش مؤثر فرد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.

- ۱۳- پاینده‌پور، س. (۱۳۸۶)، تأثیر رشد متغیرهای کلان اقتصادی بر میزان فقر در مناطق مختلف ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۱۴- پروین، س. (۱۳۷۲)، زمینه‌های اقتصادی فقر در ایران، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۵- پیرائی، خ. و قناعتیان، آ. (۱۳۸۴)، اثر رشد اقتصادی بر فقر و نابرابری درآمد در ایران، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، ش ۲۹.
- ۱۶- پیرائی، خ. و شهسوار، م. (۱۳۸۷)، اندازه‌گیری تأثیر تغییرات قیمت کالاها و خدمات بر فقر در ایران، فصلنامه پژوهش اقتصادی، سال ۱۲ (۳۶).
- ۱۷- تبریزیان، م. (۱۳۷۹)، اثر آموزش بر توزیع درآمد در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
- ۱۸- تحقیقی، م. و صمیمی‌فر، ق. (۱۳۸۶)، برآورد خط فقر، یک روش رگرسیونی، اطلاعات سیاسی اقتصادی، سال ۲۱ (۸۰۷).
- ۱۹- تردیان، ص. (۱۳۸۷)، بررسی تأثیر یارانه‌ها در توزیع درآمد و رفاه جامعه شهری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۲۰- جباری، ح. (۱۳۸۷)، مشارکت و فقر تحلیل جامعه‌شناختی نقش مشارکت اجتماع‌مداری، پایان‌نامه دکتری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- ۲۱- جرجزاده، ع. و اقبالی، ع. (۱۳۸۴)، بررسی اثر درآمدهای نفتی بر توزیع درآمد در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ش ۱۷.
- ۲۲- جلیلی، ظ. (۱۳۸۶)، بررسی رابطه رشد اقتصادی و فقر با رویکرد کششی فقر در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۲۳- حاضری‌نیری، ه. (۱۳۸۷)، بررسی عوامل مؤثر بر فقر شهری در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهیدبهبشتی.
- ۲۴- حسن‌زاده، ع. (۱۳۷۲)، اثرات تعدیل اقتصادی بر فقر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۲۵- حسن‌زاده، ع. (۱۳۷۹)، بررسی عوامل مؤثر بر فقر، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی، ش ۴.

- ۲۶- حسن زاده، ع. و ازواجی، ع. و قویدل، ص. (۱۳۸۵)، بررسی آثار اعتبارات خرد در کاهش فقر و نابرابری های درآمدی، اقتصاد اسلامی، سال ۶.
- ۲۷- حوزده بر، ز. (۱۳۸۶)، اندازه گیری نابرابری توزیع درآمد در مناطق شهری و روستایی استان فارس و مقایسه آن با کل کشور طی سال های ۱۳۶۰ تا ۱۳۸۵، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
- ۲۸- خالدی، ک. و یزدانی، س. و حقیقت نژاد شیرازی، (۱۳۸۷)، مطالعه فقر روستایی ایران و تعیین عوامل مؤثر بر آن با تأکید بر سرمایه گذاری بخش کشاورزی، فصلنامه پژوهش اقتصادی ایران، سال ۱۰ (۳۵).
- ۲۹- خالدی، ک. (۱۳۷۹)، بررسی اقتصادی فقر روستایی و عوامل مؤثر بر آن در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۳۰- خانی، ف. و مردانی، آ. (۱۳۸۷)، توسعه یافتگی و شاخص های فقر انسانی و جنسیتی، فصلنامه پژوهش زنان، ش ۴.
- ۳۱- خداداد کاشی، ف. و حیدری، خ. و باقری، ف. (۱۳۸۴)، برآورد خط فقر در ایران طی سال های ۱۳۶۳ تا ۱۳۷۹، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ۴ (۱۷).
- ۳۲- خیاطی ظهیری، س. (۱۳۸۵)، بررسی رابطه رشد اقتصادی و فقر شهری در ایران طی سال های ۱۳۶۳ تا ۱۳۸۳، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
- ۳۳- خوش آمدی، ع. (۱۳۸۸)، گفتمان، فقر و قدرت؛ با تمرکز بر جامعه شناسی زبان بوردیو، نشر بینش نو.
- ۳۴- داوودی، آ. (۱۳۸۷)، بررسی اثر هزینه های دولت بر کاهش فقر در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۳۵- دادگر، ی. و نظری، ر. و قربانی، ف. (۱۳۸۷)، تأثیر سیاست های مالی و تکانه های قیمت بنزین بر توزیع درآمد و رفاه در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۷ (۲۸).
- ۳۶- ذاکرهنجی، ح. (۱۳۸۵)، اندازه گیری نابرابری درآمدی در ایران (شهری و روستایی)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
- ۳۷- رئیس دانا، ف. (۱۳۸۴)، اندازه گیری شاخص و پویش فقر در ایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ۴ (۱۷).

- ۳۸- رحیمی خامنه، ز. (۱۳۸۵)، فرهنگ فقر یا فقر فرهنگی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه طباطبایی.
- ۳۹- رفعت، ر. (۱۳۸۳)، تأثیر سیاست‌های مالی دولت بر توزیع درآمد طی سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۵، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
- ۴۰- رضازاده مهرجو، ر. (۱۳۸۸)، تأثیر اقتصاد غیررسمی بر توزیع درآمد در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۴۱- زارع، ه. (۱۳۸۰)، نقش اعتیاد در شکل‌گیری فرهنگ فقر؛ نمونه موردی ده‌پاله شیراز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- ۴۲- زاهدی، م. و ملکی، ا. و حیدری، ا. (۱۳۸۷)، فقر و سرمایه اجتماعی، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۷ (۲۸).
- ۴۳- زمانی فر، ح. (۱۳۸۲)، ارزیابی و محاسبه توان فقرزدایی زکات در برخی استان‌های منتخب، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران.
- ۴۴- سپهری، ع. (۱۳۷۰)، تأثیر سیاست‌های اقتصاد کلان بر توزیع درآمد، مطالعه موردی اقتصاد ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۴۵- سنگری مهدب، ک. (۱۳۸۷)، آثار جهانی شدن بر اشتغال و توزیع درآمد در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
- ۴۶- سهرابی، ح. (بی تا)، الگوی توزیع درآمد در مناطق شهری و روستایی ایران.
- ۴۷- شادی طلب، ژ. و وهابی، م. و ورمزیار، ح. (۱۳۸۴)، فقر درآمدی فقط یک جنبه از فقر زنان سرپرست خانوار، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۴ (۱۷).
- ۴۸- شفیعی، س. (۱۳۸۷)، بررسی تأثیر سیاست‌های پولی و مالی بر توزیع درآمد در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۴۹- شکوری، ع. و رفعت‌جاه، م. و جعفری، م. (۱۳۸۶)، مؤلفه‌های توانمندی زنان و تبیین عوامل مؤثر بر آن‌ها، پژوهش زنان، دوره ۵، ش ۱.
- ۵۰- صادقی، ح. و مسائلی، ا. (۱۳۸۷)، رابطه رشد اقتصادی و توزیع درآمد با روند فقر در ایران با استفاده از رویکرد فازی، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۷ (۲۸).

- ۵۱- صحرانورد، ا. (۱۳۸۵)، بررسی علل اجتماعی اقتصادی فقر در روستای آلاق، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- ۵۲- صمدی، س. (۱۳۷۸)، کاهش فقر، کارایی و برابری در ایران، پایان نامه دکتری، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران.
- ۵۳- صمدی آذر، ن. (۱۳۸۲)، تأثیر سیاست‌های مالی بر توزیع درآمد در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
- ۵۴- طالبی، ح. (۱۳۸۸)، الگوی بهینه کاهش فقر روستایی با تأکید بر بنیان‌های جغرافیایی؛ مطالعه موردی: بخش خلیجستان شهرستان قم، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۵۵- طبیبیان، م. (۱۳۷۹)، فقر و توزیع درآمد در ایران، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، مؤسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه.
- ۵۶- عرب‌نژاد، م. (۱۳۸۷)، اثر رشد درآمد سرانه بر فقر ایران طی سال‌های ۱۳۶۳ تا ۱۳۸۵، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
- ۵۷- عزوی نخجوانی، ا. (۱۳۸۴)، فقر در خانوارهای ایرانی؛ با نگاهی به نتایج طرح هزینه درآمد خانوار در ایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ۴ (۱۷).
- ۵۸- علاء‌الدینی، پ. و امامی، ی. (۱۳۸۴)، جهانی شدن، مهاجرت و فقر در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۵ (۱۸).
- ۵۹- علی حسینی، ج. (۱۳۸۵)، بررسی عوامل جمعیتی و اجتماعی مؤثر بر ناامنی غذایی خانوارها، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- ۶۰- علیزاده گرجی، آ. (۱۳۸۶)، بررسی عوامل جمعیتی و اجتماعی مؤثر بر فقر مادی با رویکرد جنسیتی (فقر و جنسیت)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- ۶۱- غفاری، غ. و حق پرست، ع. (۱۳۷۵)، نشانگرهای فقر در مناطق روستایی، جامعه‌شناسی ایران، دوره ۵، ش ۴.
- ۶۲- غلامی فتاح امیری، س. (۱۳۷۷)، بررسی مقایسه‌ای فقر در مناطق شهری استان مازندران و کشور، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران.

- ۶۳- فرجی‌پور، ح. (۱۳۸۳)، بررسی سازگاری بین عدالت و کارآیی در فقرزدایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران.
- ۶۴- فلاح‌صفری، م. (۱۳۸۰)، اتنوگرافی شهری با فرهنگ فقر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- ۶۵- فنایی، ص. (۱۳۷۷)، نقش هزینه‌های مسکن در تعیین خط فقر و سیاست‌های فقرزدایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۶۶- فوزمسلمیان، م. (۱۳۸۴)، جهانی شدن و اثر آن بر فقر در کشورهای در حال توسعه با تأکید مخصوص بر ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۶۷- قاسمیان، س. (۱۳۸۴)، کاهش فقر در ایران، چالش‌ها و افق‌ها، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۵ (۱۸)، صمدی آذر، ن. (۱۳۸۲)، تأثیر سیاست‌های مالی بر توزیع درآمد در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء.
- ۶۸- قاسمی، م. (۱۳۸۷)، نحوه سازگاری فقر با فقر شهری؛ مطالعه موردی: محله دی‌ج در همدان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۶۹- قرنی‌آرانی، ب. (۱۳۸۸)، تعیین کاهش فقر روستایی با رویکرد مشارکتی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- ۷۰- قلیچ، م. (۱۳۸۶)، بررسی عوامل مؤثر بر بروز و تداوم پدیده تکدی در میان متکدیان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۷۱- لوزیان، ف. (۱۳۷۲)، بررسی تأثیر سرمایه‌گذاری آموزشی بر توزیع درآمد در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران.
- ۷۲- لوسکایی، م. و کرمی، ی. (۱۳۸۷)، بررسی نقش خمس در رفع فقر، مجله راهبرد یاس، ش ۱۶.
- ۷۳- محمدپقه، ن. (۱۳۷۹)، تعیین کننده‌های اقتصادی اجتماعی فقر در روستاهای بخش کلانه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تهران.
- ۷۴- محمدی، ش. (۱۳۸۳)، بررسی عوامل اقتصادی و اجتماعی مؤثر بر فقر دو روستای آسبردان و چشمه‌دره از توابع استان کهگیلویه و بویراحمد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.

- ۷۵- مداحی، ج. (۱۳۸۵)، بررسی عوامل اقتصادی اجتماعی مؤثر بر فقر روستایی در دهستان لاله‌زار استان کرمان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۷۶- مرتضوی‌فر، ز. (۱۳۸۸)، اثر تأمین مالی خود بر رفاه اقتصادی خانوار، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۷۷- مهدوی‌راسخ، ا. (۱۳۸۷)، بررسی تأثیر جهانی شدن بر توزیع درآمد در کشورهای عضو گروه D8، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۷۸- مهرگان، ن. و موسایی، م. (۱۳۸۷)، رشد اقتصادی و توزیع درآمد در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ش ۲۸.
- ۷۹- نجفی، ب. و شوشتریان، آ. (۱۳۸۶)، برآورد خط فقر، اندازه فقر و بررسی تعیین کننده‌های آن در خانوارهای روستایی و شهری، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال ۱۵.
- ۸۰- نیلی، م. و فرح‌بخش، ع. (۱۳۷۷)، ارتباط رشد اقتصادی و توزیع درآمد، مجله برنامه و بودجه، سال ۳ (۱۱۰ و ۱۱۱).
- ۸۱- نیل‌زاده، ن. (۱۳۸۷)، عوامل مؤثر بر میزان فقر اقتصادی سرپرست خانوار عضو کمیته امداد خمینی در شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۸۲- نیلوفر، پ. و گنجعلی، م. (۱۳۸۷)، عوامل مؤثر بر فقر با استفاده از شبکه‌های بی‌زی، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ش ۲۸.
- ۸۳- وصالی، س. (۱۳۸۴)، مقایسه فقر خانوارهای با سرپرست زن و مرد در مناطق شهری ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.
- ۸۴- هادی‌زنوز، ب. (۱۳۸۴)، فقر و نابرابری درآمد در ایران، فصلنامه رفاه، ش ۱۷.
- ۸۵- یعقوب‌نژاد، م. (۱۳۷۴)، تجزیه و تحلیل رابطه رشد اقتصادی بر توزیع درآمد و بررسی ارتباط آن در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران.

- آرون، ر. (۱۳۶۳)، مراحل اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی (ترجمه باقر پرهام)، تهران، فرانکلین.
- پیران، پ. (۱۳۸۴)، فقر و جنبش‌های اجتماعی در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۵ (۱۸).
- جباری، ح. (۱۳۸۷)، مشارکت و فقر؛ تحلیل جامعه‌شناختی نقش مشارکت اجتماع‌مدار بر امکان خروج از فقر در شهر تبریز، پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- حسن‌زاده، ع. (۱۳۷۹)، بررسی عوامل مؤثر بر فقر، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی، ش ۴.
- طیبیان، م. (۱۳۷۹)، فقر و توزیع درآمد در ایران، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، مؤسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه.
- نیلی، م. و فرح‌بخش، ع. (۱۳۷۷)، ارتباط رشد اقتصادی و توزیع درآمد، مجله برنامه و بودجه، سال ۳ (۱۰ و ۱۱).
- Beveridge, W. (1942), **Social Insurance and Allied Services**, London, HMSO.
- Briggs, A. (1961), **Social thought and social action: A study of the work of Seebom Rowntree**, London, Longmans, pp. 1871-1954.
- Cohen, J. (1977), **Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences: (Rev. Ed)**, New York: Academic press.
- Glass, G.V and Smith, M.L. (1980), Methods of Integrative Analysis: Meta Analysis of Research. to National Institute of Education, (ERIC Document Reproduction Service, No. 208003).
- Hsieh Ch.C and Pugh M.D. (1993), Poverty, Incom, Inequality, and Violent Crime: a Meta_Analysis of Recent Aggregate Data Studies, **Criminal Justice Review**, Vol.18, NO.2, pp.182-202.
- Kulik, J.A. and Kulik, C.L.C. (1988), Meta_Analysis: Historical Origins and Contemporary Practice, **Paper Presented at The Annual Meeting of The -American Educational Reseach Association**, New Orleans, (ERIC Document Reproduction Service, No. 297015)
- Ladarchi, R.C. (2001), Participatory Methods in the Analysis of Poverty: a Critical Review, **Working Paper**, QEHW62, Queen Elizabeth House, University of Oxford, No. 62.
- Rosenthal, R. and Rosnow, R.L. (1991), **Essentials of Behavioral Research: Methods and data Analysis**, (3rd ed), Mc Graw Hill.
- Rowntree, B. S. (2001), **Poverty: A study of town life**, centennial end, Bristol: Policy Press.